

Nederlands
Jeugdinstituut

Interventie

Spel aan huis

Erkenning

Erkend door deelcommissie: Jeugdzorg en psychosociale/pedagogische preventie

Datum: 26 januari 2018

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: (december 2017).

Databank effectieve jeugdinterventies: Naam auteur interventiebeschrijving: Geraldien Blokland, beschrijving 'Spel aan huis'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Interventie	1
Erkenning.....	2
Inhoud	3
Samenvatting	4
Korte samenvatting van de interventie.....	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving.....	6
Beschrijving interventie.....	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel.....	8
1.3 <i>Aanpak</i>	9
2. Uitvoering	16
3. Onderbouwing	22
4. Onderzoek	30
4.1 Onderzoek naar de uitvoering	30
5. Samenvatting Werkzame elementen	36
6. Aangehaalde literatuur	37

Samenvatting

Korte samenvatting van de interventie

Spel aan Huis is een laagdrempelig preventief programma voor kwetsbare gezinnen met als doel een positieve ontwikkeling van kinderen te bevorderen door spelstimulering, opvoedingsondersteuning en het bevorderen van sociale integratie. Het programma omvat wekelijkse speelsessies bij gezinnen thuis.

Doelgroep

Spel aan Huis richt zich op kinderen van 1,5 t/m 7 jaar met een beperkte spelervaring die extra stimulans en ondersteuning bij hun (spel)ontwikkeling goed kunnen gebruiken. Meer specifiek gaat het om kinderen uit gezinnen waarin weinig aandacht is voor spel en het stimuleren van de kinderlijke ontwikkeling.

Doel

Het hoofddoel van Spel aan Huis is om een positieve ontwikkeling van kinderen te bevorderen door:

- Het stimuleren van de spelontwikkeling van kinderen en het verrijken van de spelomgeving.
- Het bieden van opvoedingsondersteuning aan ouders gericht op het versterken van de eigen kracht en betrokkenheid van ouders bij de ontwikkeling van kinderen.
- Het versterken van het sociale netwerk en bevorderen van maatschappelijke integratie van gezinnen.

Aanpak

Spel aan Huis omvat een traject van 20 wekelijkse huisbezoeken waarbij een getrainde SaH-begeleidster het aangemelde kind en gezin bezoekt voor een speelsessie van gemiddeld twee uur gebaseerd op een specifiek voor dit kind/gezin gemaakt speelplan. Bij de invulling van deze sessie is tenminste een uur vrij spel gepland.

Materiaal

Er is een handleiding beschikbaar voor de coördinatoren en begeleiders die Spel aan Huis uitvoeren. Daarnaast zijn er ondersteunende materialen zoals een folder voor ouders, een intakeformulier, observatieschema's, een format voor het voorbereiden van en speelsessie en opstellen van een speelplan en een tas met spel materiaal. Er is een basistraining Spel aan Huis voor de uitvoerders van de interventie.

Onderbouwing

Spel aan Huis baseert zich op theorieën en onderzoeksgegevens over het belang van spel voor de ontwikkeling van kinderen en het belang van een stimulerende thuisomgeving en responsieve opvoedstijl van ouders. Wat betreft de werkwijze steunt de interventie op inzichten over het belang van een home-based aanpak voor het bereik van kwetsbare gezinnen, het afstemmen van interventies op de

behoefden/mogelijkheden van kind en gezin, en inzichten uit de sociale leertheorie over het effectief beïnvloeden van gedrag door middel van modeling en positieve bekrachtiging van kinderen en ouders.

Onderzoek

Naar Spel aan Huis heeft nog geen effectonderzoek plaatsgevonden.

1. Uitgebreide beschrijving

Beschrijving interventie

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Spel aan Huis richt zich op kinderen van 1,5 t/m 7 jaar met een beperkte spelervaring die extra stimulans en ondersteuning bij hun (spel)ontwikkeling goed kunnen gebruiken. Meer specifiek gaat het om kinderen uit gezinnen waarin weinig aandacht is voor spel en het stimuleren van de kinderlijke ontwikkeling.

Intermediaire doelgroep

Ouders zijn in deze interventie de intermediaire doelgroep en een belangrijke ingang om de (spel)ontwikkeling van kinderen te stimuleren.

Selectie van doelgroepen

In een intakegesprek en/of overleg wordt bekeken of een gezin voor Spel aan Huis in aanmerking komt. Hoewel het in de praktijk wel voorkomt dat ouders zichzelf aanmelden, worden gezinnen meestal naar Spel aan Huis verwezen door professionals in lokale basisvoorzieningen. Hier vindt dus de eerste selectie van de doelgroep plaats. De meeste kinderen worden aangemeld via het Centrum voor Jeugd en Gezin en meer specifiek de verpleegkundige jeugdgezondheidszorg voor wie het signaleren van risico's op mogelijke dreigende ontwikkelingsachterstanden een onderdeel vormt van het basistakenpakket. Daarnaast worden ook kinderen aangemeld via het maatschappelijk werk, de peuterspeelzaal of de basisschool en meer recentelijk het wijkteam.

Gezinnen worden om verschillende redenen naar Spel aan Huis verwezen. Vaak lijkt er sprake te zijn van meerdere factoren die de (spel)ontwikkeling van een kind kunnen belemmeren, zoals hieronder weergegeven:

Indicaties met betrekking tot het kind:

- Dreigende achterstand in de (spel)ontwikkeling van het kind
- Problemen met spelen (kind speelt niet of nauwelijks, kan niet samenspelen, maakt dingen stuk etc.)
- Een niet bij het ontwikkelingsniveau van het kind passend spelgedrag
- Gebrek aan variatie in het spel van het kind
- Taal/spraakontwikkeling lijkt vertraagd

Indicaties met betrekking tot de ouders:

- Ouders kunnen hun kind weinig stimulans en/of steun bieden bijvoorbeeld vanwege gebrek aan kennis of draagkracht
- Ouders hebben een laag opleidingsniveau en/of beperkte beheersing van de Nederlandse taal

- Ouders ervaren hun kind als 'moeilijk' te hanteren
- Ouders hebben weinig zelfvertrouwen en beperkte pedagogische vaardigheden

Indicaties met betrekking tot de gezinsomgeving:

- Er is sprake van een spelarme omgeving met weinig uitdagend speelgoed en/of weinig ruimte voor een kind om te spelen
- De sociaaleconomische positie van het gezin maakt dat er weinig geld is voor spelmateriaal of leuke activiteiten
- De gezinsomstandigheden maken dat ouders (emotioneel en fysiek) beperkt beschikbaar zijn voor hun kind
- Het gezin leeft tamelijk geïsoleerd en maakt niet of nauwelijks gebruik van beschikbare hulpbronnen of voorzieningen

Na de eerste aanmelding maakt de SaH-coördinator een afspraak voor een intakegesprek waarin wordt onderzocht of het gezin baat zou kunnen hebben bij Spel aan Huis. Van elke categorie moet tenminste een van de criteria van toepassing zijn om voor het programma in aanmerking te komen.

Belangrijke voorwaarden voor een geslaagde uitvoering zijn verder:

- Er is een zekere vorm communicatie met ouders mogelijk
- Ouders staan positief tegenover Spel aan Huis en zijn bereid om gedurende minimaal 20 weken iemand in hun huis te ontvangen
- Ouders zijn bereid om een deel van de tijd in de speelsessie te participeren.

Naast indicaties voor deelname is er ook een aantal contra-indicaties vastgesteld. Bijvoorbeeld als een kind niet regelmatig kan deelnemen, al aan een ander VVE-programma meedoet, als ouders niet aanwezig kunnen zijn tijdens speelsessies of als zij de SaH-begeleidster vooral als oppas zien. De belangrijkste contra-indicatie is echter als de gezinsproblemen te complex zijn voor een preventieve interventie, bijvoorbeeld wanneer sprake is van: ernstige gedragsproblemen of een ontwikkelingsstoornis bij het kind die specialistische hulp/begeleiding noodzakelijk maken; een voor het kind onveilige gezinssituatie; ernstige relatieproblematiek of psychische problemen bij een van de ouders. In sommige situaties kan Spel aan Huis wel worden ingezet naast een hulpaanbod gericht op de aanpak van deze gezinsproblematiek.

Bovengenoemde indicatiecriteria zijn bedoeld als leidraad voor verwijzers en SaH-coördinatoren om te kunnen beslissen over deelname maar niet als hard selectie criterium of checklist.

In het algemeen geldt dat het programma vaak wordt ingezet bij gezinnen met een geringe draagkracht waarbij een positieve impuls voor de kinderen belangrijk wordt gevonden. Spel aan Huis is een interventie die minder inzet van ouders vraagt dan meer gestructureerde VVE-programma's waarbij ouders wekelijkse opdrachten of oefeningen met hun kind moeten uitvoeren. Het

programma wordt om die reden ook wel beschouwd als een goede eerste stap in een VVE-traject.

Betrokkenheid doelgroep

Spel aan Huis is een programma dat in 1983 in het Haagse Laakkwartier van start ging. De kleinschalige en in praktijk ontwikkelde opzet maakte het mogelijk om de interventie flexibel af te stemmen op de vragen en behoeften van deelnemende gezinnen. Zo is er ook een variant die zich speciaal op vluchtelingen kinderen richt.

De doorontwikkeling van het programma heeft vooral plaats gevonden op basis van wetenschappelijke inzichten over stimulering van de kinderlijke ontwikkeling en op basis van praktijkervaringen met betrokken kinderen, ouders, stagiaires en SaH-coördinatoren van wat wenselijk en haalbaar is. Zo ligt er tegenwoordig meer nadruk op het stimuleren van vrij spel en responsieve interactie en kan het programma ook voor een half jaar worden ingezet als het gezin snel vooruitgang boekt.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van Spel aan Huis is om de spelontwikkeling van kinderen te bevorderen.

Subdoelen

Aan het hoofddoel wordt gewerkt door middel van de volgende drie subdoelen:

1. De spelontwikkeling van kinderen is gestimuleerd en de spelomgeving verrijkt. Dit wordt zichtbaar doordat het kind:
 - a. actief en met plezier aan de speelsessies deelneemt
 - b. meer variatie in spelgedrag laat zien
 - c. zichzelf beter uitdrukt door uitbreiding van zijn woordenschat en taalgebruik
 - d. een bij zijn leeftijd en mogelijkheden passend spelniveau laat zien
 - e. meer geconcentreerd speelt en beter kan samenspelen
 - f. meer zelfvertrouwen heeft (bijv. zich meer uit, initiatieven neemt)
 - g. op school een betere aanpassing laat zien
2. Ouders weten hoe zij de (spel)ontwikkeling van hun kind kunnen stimuleren en voelen zich bekrachtigd in hun rol als opvoeder (empowerment). Dit wordt zichtbaar doordat:
 - a. in huis meer spelmateriaal en ruimte is om te spelen
 - b. ouders interesse tonen in het spel en vaker tijd vrij maken om met hun kind te spelen
 - c. zij responsief reageren op initiatieven van hun kind (positieve communicatie en interactie laten zien)
 - d. ouders hun kind vaker complimenten geven voor wenselijk gedrag
 - e. zij effectief grenzen kunnen stellen als hun kind iets doet wat niet mag

- f. zij meer zelfvertrouwen tonen in de omgang met hun kind (b.v. rustig blijven bij lastig gedrag, vasthouden aan een ingestelde regel)
3. Het sociale netwerk is versterkt en de maatschappelijke integratie van ouders is toegenomen. Dit wordt zichtbaar doordat:
 - a. ouders via Spel aan Huis andere ouders hebben leren kennen
 - b. ouders beter bekend zijn met voorzieningen in de wijk en daar gebruik van maken (bijv. lidmaatschap bibliotheek, ouder gaat naar taalles, vrouwengym of oudercursus)
 - c. zij doorstromen naar een lokale VVE-voorziening of ander relevant (hulp)aanbod
 - d. ouders participeren in schoolse activiteiten (helpen bij feesten, bijwonen ouderavond)

Bovengenoemde uitwerking van subdoelen geven het kader aan maar zijn niet op elke gezinssituatie van toepassing. Na de oriëntatiefase worden specifiek op de situatie van kind en gezin afgestemde doelen vastgesteld (zie bij §1.3).

Bij afronding van het programma wordt met behulp van een vragenlijst met vierpuntsschaal onderzocht in hoeverre kind en ouders vorderingen hebben gemaakt op de gestelde doelen. Er is een versie voor ouders en een voor de SaH-begeleidster. Deze lijsten vormen een geïntegreerd bestanddeel van de methodiek en zijn als bijlage in de handleiding opgenomen.

1.3 Aanpak

Werving

Aangezien de aanmeldingen voor Spel aan Huis plaatsvinden op verwijzing van professionals in de wijk, vindt daar de eerste selectie van de doelgroep plaats. Deze intermediairs moeten goed zijn geïnformeerd over wat Spel aan Huis inhoudt en welke kinderen/gezinnen voor deelname in aanmerking komen. Op diverse plekken is een folder voor verwijzers beschikbaar waarin het programma wordt toegelicht. Daarnaast zijn persoonlijke contacten belangrijk om het ondersteuningsaanbod bij verwijzers onder de aandacht te houden en te bespreken hoe het programma het beste bij ouders kan worden geïntroduceerd. Op plekken waar Spel aan Huis al jarenlang bestaat, geniet het programma voldoende bekendheid en waardering om zonder al te grote inspanningen een continue stroom van aanmeldingen te garanderen. De SaH-coördinator is degene die uiteindelijk beoordeelt of ouders voor deelname in aanmerking komen op basis van de eerder genoemde indicatiecriteria. Op sommige locaties gebeurt dit in een intakecommissie.

Motiveren van ouders

Voor de informatieverstrekking aan ouders wiens kind voor aanmelding in aanmerking komt zijn flyers in meerdere taalversies beschikbaar. Ook hier zijn mondelinge uitleg en een 'gezicht bij het programma' vaak meer effectief om ouders tot deelname te doen besluiten. Bij een verwijzing moet zo snel mogelijk worden doorgeschakeld naar de contactpersonen van Spel aan Huis omdat zij

beter in staat zijn om aarzelingen of twijfels bij ouders weg te nemen. Soms is extra inspanning nodig om ouders over de streep te halen. Als zij onbekend zijn met het belang van spelen, zien ze niet onmiddellijk het nut van spelstimulering. Hoewel Spel aan Huis in vergelijking met andere VVE-programma's minder inspanning van ouders vraagt, kunnen zij toch opzien tegen de wekelijkse huisbezoeken. De toeleiding van gezinnen naar SaH vraagt om een subtiele en flexibele aanpak waarbij goed wordt afgestemd op wat er leeft bij een gezin. Als een SaH-coördinator niet de taal van ouders spreekt, kan dit de communicatie en informatie verstrekking compliceren. Diverse Spel aan Huis programma's maken dan ook dankbaar gebruik van contactpersonen met dezelfde culturele achtergrond als ouders of van voorlichters eigen taal en cultuur die een makkelijker ingang hebben bij potentiële deelnemers. Zij zijn onontbeerlijke schakels in de toeleiding van de doelgroep naar het programma.

Opzet van de interventie

Spel aan Huis omvat tenminste 20 wekelijkse huisbezoeken voor een periode van een half jaar. Een speelsessie neemt gemiddeld anderhalf uur tot twee uur in beslag. Een en ander hangt ook samen met de leeftijd en spanningsboog van het aangemelde kind.

Het begeleidingstraject is opgedeeld in drie fasen: de oriëntatiefase, de uitvoeringsfase en de afbouwfase.

A. Oriëntatiefase (± 1 maand)

De oriëntatiefase fase start met een kennismakingsbezoek waarbij de coördinator de SaH- begeleidster in het gezin introduceert, aan ouders uitlegt wat de begeleiding inhoudt en welke bijdrage van hen wordt verwacht. Er worden praktische afspraken gemaakt over dag, duur en tijdstip van de spelbezoeken.

Het doel van de eerste fase is om een vertrouwensbasis te creëren waarin ouder, kind en speelster zich bij elkaar op hun gemak voelen en er prettig met elkaar kan worden gewerkt. De SaH-begeleidster neemt gevarieerd speelgoed mee om uit te zoeken wat het kind leuk vindt om te doen maar werkt nog niet volgens een bepaald plan. Zij doet aan de hand van een schema een aantal observaties om inzicht te krijgen in het spelgedrag en de ontwikkeling van het kind en hoe ouder en kind op elkaar reageren. Voor de spelobservaties wordt een schema gebruikt dat is gebaseerd op de speelwerelden van Vermeer (Vermeer 1972).

In de oriëntatiefase kan een beter beeld worden verkregen van hoe het dagelijks leven van het gezin eruit ziet en wat de sociale context is (bijv. woonsituatie, sociaal netwerk). De fase sluit af met een verslag waarin de observaties en de tot dan toe opgedane bevindingen zijn gebundeld met een aantal suggesties waar de spelbegeleiding zich op kan richten.

B. De spelbegeleidingsfase (± 4 maanden)

Deze fase start met het opstellen van een speelplan op basis van de in de oriëntatiefase verzamelde gegevens. Dit plan wordt samen met de observatiegegevens met de ouders besproken. Gecheckt wordt of ouders het

eens zijn met de conclusies uit de observaties en zich kunnen vinden in de voorgestelde aanpak of dat zij misschien dingen daaraan willen toevoegen. Dit is ook het moment om stil te staan bij de participatie van ouders tijdens de spelbezoeken en hoe zij kunnen bijdragen aan het behalen van de doelen in het speelplan.

Wanneer ouders beperkt Nederlands spreken, kan het lastig zijn om tot een volwaardige uitwisseling en goede afstemming te komen. Soms kan iemand uit het netwerk van ouders als tolk optreden of zijn er op het CJG of de basisschool anderstalige oudercontactpersonen die daarin een rol kunnen vervullen.

Als het speelplan is vastgesteld, wordt in de spelbegeleidingsfase gewerkt aan het realiseren van de geformuleerde doelen. Deze fase omvat tenminste 16 speelsessies.

Een speelsessie kent een vaste structuur met daarin de volgende stappen: (1) begroeting kind en ouder; (2) introductie; wat gaan we doen?; (3) uitvoeren van een of meer spelactiviteiten met kind; (4) spelactiviteit met andere aanwezige kind(eren) en ouder; (5) afronding speelsessie, nagesprek met de ouder, afspraken voor volgende keer.

C. De Afrondingsfase (± 1 maand)

In deze fase wordt toegewerkt naar de afronding van het contact met het gezin en de evaluatie van de spelbezoeken. Met ouders wordt besproken welke vorderingen zijn gemaakt op de gestelde doelen, wat kind en ouder van de speelsessies hebben geleerd en hoe tevreden ouders zijn over hun deelname aan Spel aan Huis. Ouders worden uitgenodigd voor de feestelijk slotbijeenkomst voor alle gezinnen die aan het programma hebben deelgenomen.

Wanneer er nog weinig resultaten zijn geboekt of positieve veranderingen meer tijd nodig hebben om te beklijven, kan in overleg met de ouders worden besloten om de spelbegeleiding met nogmaals een half jaar te verlengen.

Inhoud van de interventie

Het speelplan is leidend voor de invulling van de speelsessies. In het plan is opgenomen: de reden voor aanmelding; een hypothese over het probleem; een daarbij aansluitende begeleidingsvraag; voor dit kind/gezin relevante doelen en de in te zetten strategie. De geformuleerde doelen vallen binnen een of meer van de eerder gestelde subdoelen (zie § 1.2).

Elke sessie wordt vervolgens voorbereid met een of meer praktische werkdoelen, het kiezen van passend spelmateriaal uit de speel-o-theek en het bepalen van de strategie. Bijvoorbeeld welke spelactiviteit ga ik deze week aanbieden en wat ga ik doen als het kind snel zijn aandacht verliest of hoe kan ik ouders of andere kinderen in het gezin bij een spel betrekken. De SaH-begeleidster noteert deze aandachtspunten op een werkblad (format speelsessie). Na afloop van een spelbezoek wordt op hetzelfde formulier kort het verloop van de speelsessie beschreven. Tevens wordt een interventie-analyse gedaan (welke concrete acties

heb ik ondernomen, wat ging goed, wat kan beter) evenals een interactie-analyse (hoe verliep de interactie tussen mij en het kind en/of ouder). Op basis van deze analyses worden, meestal in overleg met de SaH-coördinator, weer nieuwe werkpunten voor de volgende speelsessie geformuleerd. Dit versterkt een methodisch doordachte aanpak en maakt zichtbaar welke vorderingen worden gemaakt bij kinderen en ouders.

Inhoud spelbezoek

Elke speelsessie begint met een introductie waarbij de SaH-begeleidster aan de ouder en het kind vertelt wat het plan is voor dit spelbezoek. Voor een speelsessie zijn vaak meerdere spelactiviteiten voorbereid maar die hoeven in de praktijk niet allemaal aan bod te komen. Dit staat of valt met de mate waarin het kind door een spel geboeid raakt, daar variatie en diepgang in bereikt of veel plezier aan beleeft. Belangrijk is om in ieder geval de ouder, in de praktijk meestal de moeder, bij een of meer activiteiten te betrekken. In de handleiding worden daarvoor suggesties gedaan. Zo mogelijk houdt de SaH-begeleidster aan het eind van een spelbezoek ook een afrondend gesprekje met de moeder om te informeren wat haar is opgevallen aan het spel van het kind en/of het gedrag van de begeleidster.

Bij de invulling van een speelsessie is het belangrijk om gevarieerde spelvormen aan te bieden zoals bijvoorbeeld sensopathisch spel (spelen met klei, water/zand, verf); constructiespel (bouwen, dingen in elkaar zetten), werken met creatieve materialen; verbeeldend spel (met autootjes, poppen of een keukentje spelen/ poppenkast) of een gezelschapsspel dat is gericht op samenspel. Een spelactiviteit kan ook uitgroeien tot een combinatie van spelvormen; het kind bouwt een huis en speelt daarin met poppetjes waaromheen een verhaal wordt gefantaseerd. Ook buitenactiviteiten behoren tot de mogelijkheden.

Het streven is om in elke speelsessies tenminste een uur te besteden aan vrij spel in plaats van het uitvoeren van gestructureerde opdrachten. Het kind heeft hierbij de regie. De rol van de SaH-begeleidster is ondersteunend en stimulerend waarbij het spontane spelgedrag en de eigen initiatieven van het kind zoveel mogelijk worden gevolgd. In een speelsessie maakt de SaH-begeleidster gebruik van verschillende technieken om het spel van het kind te ondersteunen, een extra impuls te geven of bij te sturen (zie verantwoording inhoud op blz. 20). De focus is om goed aan te sluiten bij de speel- en belevingswereld van het kind maar tegelijk ook nieuwe uitdagingen aan te bieden die de ontwikkeling van het kind stimuleren

De resterende tijd van een spelbezoek kan worden ingevuld op basis van lokale prioriteiten of specifieke behoeften van kind en/of de ouders. Dat kan een gerichte VVE-activiteit betreffen zoals een boekje lezen, praktische opvoedproblemen bespreken of een gezamenlijk bezoek aan de bibliotheek.

Model staan

Het voorbeeldgedrag van de SaH-begeleidster is een belangrijk aspect in de overdracht naar ouders. Zeker bij gezinnen waar vanwege taalproblemen de communicatie beperkt is, is dat het middel om aan ouders te laten zien hoe je het spel en gedrag van kinderen op een positieve manier kunt stimuleren.

Concreet gaat het om gedragingen als:

- eigen initiatieven van het kind opmerken en benoemen
- het kind volgen in zijn spelgedrag (regie niet overnemen, fantasie kind uitlokken)
- afstemmen op niveau en interesses van kind op dat moment
- communiceren over wat het kind doet en bezighoudt (actief luisteren)
- kind stimuleren om zelf oplossingen te bedenken als iets niet lukt (niet meteen helpen)
- lastige problemen (zelf je jas aan doen) in kleine stapjes opdelen en samen oplossen
- een rustige en ondersteunende houding aannemen als er iets fout gaat
- inspanningen en inzet van het kind positief bevestigen (i.p.v. focus op resultaat)
- prijzend beschrijven van (nieuw) wenselijk gedrag
- duidelijke instructies geven (op ooghoogte, duidelijk zeggen wat kind wel/niet kan doen)
- voordoen wat kind nog niet zelf kan maar niet meer helpen dan nodig is
- vocaliseren en benoemen wat je doet, taal gebruiken om handelingen te ondersteunen
- kinderen stimuleren om zich in taal te uiten, niet te snel invullen

Ouderbetrokkenheid stimuleren

Een voorwaarde voor deelname aan Spel aan Huis is dat ouders bij een speelsessie aanwezig zijn en actief deelnemen. Van de SaH-begeleidster wordt de nodige inventiviteit gevraagd om ouders daarin te stimuleren. Bij de voorbereiding van een huisbezoek worden in het format Speelsessie aandachtspunten genoteerd voor de in te zetten strategie naar zowel het kind als de ouder. Behalve het voorbeeldgedrag van de speelster is het essentieel dat ouders zelf ook praktische ervaring opdoen met samen spelen en hoe je gedrag van kinderen op een positieve manier kunt stimuleren. De SaH-begeleiders weten dat dit voor ouders soms onwennig of bedreigend kan zijn. Hun opdracht is om ouders als het ware te verleiden tot deelname en initiatieven in de goede richting op te merken en positief te bekrachtigen. Dit gaat in een speelse sfeer en met kleine stapjes. Enkele voorbeelden uit de praktijk:

- ouders uitnodigen (al dan net met gebarentaal) om erbij te komen zitten, hun reactie te vragen op wat er gebeurt en hun opmerkzaamheid positief bekrachtigen;
- het kind opdrachtjes geven om dingen aan de ouder te laten zien, of attributen aan de ouder te vragen die voor een bepaald spel nodig zijn;

- bij het werken met creatief materiaal de ouder uitnodigen om het ook eens te proberen (samen met hun kind een kleurplaat kleuren, iets kleien of verven);
- een gezelschapsspelletje doen samen met kind(eren) en ouder;
- de ouder een rol geven in fantasiespel (samen theedrinken met het speelgoed serviesje; ouders kopen iets in het winkeltje van het kind; de beer is ziek en ouders krijgen ook een keer de beurt om dokter te zijn. etc)
- ouders stimuleren om hun kind op gang te helpen met een activiteit, bijvoorbeeld puzzelen. Bespreekpunten na afloop kunnen zijn: hoe stimuleer je een kind om niet meteen op te geven als het niet lukt om ontbrekende puzzelstukjes te vinden;
- stickerkaart voor samen spelen (als ouder en kind een bepaalde tijd samen gespeeld hebben, mag het kind een sticker plakken)
- als het spel even niet loopt, de situatie niet meteen oplossen maar ouder om suggesties vragen over hoe nu verder.

Belangrijk is in de eerste plaats dat ouders ontdekken dat samen spelen leuk kan zijn, dat hun kind van die extra aandacht geniet en daardoor meer tot spelen komt. Het achterlaten van speelgoed dat het kind leuk vond, of het geven van kleine opdrachten die ouders in de week tussen twee speelsessies kunnen doen en het nabespreken daarvan, stimuleren de ouder om deze positieve ervaring uit te breiden. Aan de ouders vragen welk speelgoed leuk is om de volgende keer mee te nemen, stimuleert hen om zich te verdiepen in wat hun kind graag doet en welk speelgoed daarbij zou passen. Dit kan worden uitgebreid met een gezamenlijk bezoek aan de speel-o-theek en het samen met de ouder uitkiezen van speelgoed voor een volgend spelbezoek. Als ouders geen idee hebben wat hun kind graag speelt of hoe lang het ergens mee bezig is, kunnen zij bijvoorbeeld de opdracht krijgen om hier de komende week eens op te gaan letten. Een opdracht kan ook zijn om hierover een gesprekje voeren met de leidster van de speelzaal.

Reflectie op het speeluur:

Het voorbeeldgedrag van de SaH-begeleidster is een belangrijk onderdeel van de methodiek, maar ouders nemen dit niet vanzelfsprekend over. Het samen terugblikken op het spelbezoek is essentieel om ouders meer bewust te maken van het waarom van bepaalde handelingen of reacties. De SaH-begeleidster vraagt ouders als eerste wat hen opviel in de speelsessie, bijvoorbeeld aan het gedrag van het kind en/of haar manier van reageren op een spelsituatie. Belangrijk is dat een SaH-begeleidster in simpele bewoordingen kan uitleggen waarom ze doet zoals ze doet. Bijvoorbeeld dat complimentjes kinderen zelfvertrouwen geven en wenselijk gedrag kunnen bevorderen. Daaraan gekoppeld kunnen ouders de suggestie krijgen om de komende week zelf te proberen om een bepaald gedrag van hun kind met complimentjes te stimuleren en bij het volgende spelbezoek weer na te bespreken hoe dat is gegaan.

Uitgelegd kan worden waarom het soms beter is om een kind niet meteen te helpen of dingen over te nemen, maar eerst te kijken of die iets zelf kan oplossen omdat dit de zelfredzaamheid bevordert. Daaraan gekoppeld kunnen ouders weer de opdracht krijgen om hier de komende week eens op te letten bijvoorbeeld bij het doen van een puzzel of spelen met constructiespeelgoed.

Het is de kracht van Spel aan Huis om deze leerprincipes op een speelse sfeer te demonstreren en gebruik te maken van situaties die zich voordoen. Als ouders de Nederlandse taal beperkt beheersen of een licht verstandelijke beperking hebben, vraagt dit veel inventiviteit. Soms wordt hierbij gewerkt met ondersteunend beeldmateriaal zoals Opvoeden & Opgroeien in beeld (Nji 2011) Bij een van de Spel aan huis programma's wordt gebruik gemaakt van videofeedback waarbij ouder en leidster situaties samen terugkijken en bespreken.

Het is de bedoeling dat de SaH begeleider zich geleidelijk aan terughoudender opstelt en ouders meer de regie geeft over een spelsituatie. Goede voorbeelden van stimulerend en ondersteunend opvoedgedrag worden benoemd en bekrachtigd. Soms kan de spelster hiervan een opname maken met haar telefoon en dit aan ouders laten zien. Ook lastige momenten tijdens het spelbezoek zijn belangrijk om te bespreken evenals het samen bedenken van een mogelijke aanpak daarvan. Bij specifieke opvoedvragen zoals het omgaan met driftbuien of ruzies tussen kinderen kan de extra tijd in een spelbezoek worden benut om ouders informatie te geven over hoe je hiermee om kunt gaan. Bij voorkeur maken SaH-begeleiders hierbij gebruik van gevalideerde opvoedingsinformatie van bijvoorbeeld de Stichting Opvoeden (www.stichtingopvoeden.nl) of het Nederlands Centrum voor Jeugdgezondheidszorg.

Voorzieningengebruik bevorderen

Ouders attent maken op voorzieningen in de wijk is een vast onderdeel binnen Spel aan Huis. Vaak is het zinvol om voorzieningen die bij ouders onbekend zijn ook daadwerkelijk samen te bezoeken zoals de bibliotheek, het wijkcentrum of een speeltuinvereniging in de buurt.

Deelname aan het programma omvat voor elk gezin een gratis lidmaatschap van de plaatselijke speel-o-theek wat het mogelijk maakt om kinderen te laten kennismaken met verschillende soorten speelgoed. Ouders worden daarnaast geattendeerd op activiteiten in de buurt zoals een rommelmarkt, speelgoed ruilbeurs en recreatieve of educatieve activiteiten voor kinderen en/of ouders die toegankelijk zijn voor gezinnen met een smalle beurs (lidmaatschap sportclub, taal- en computerlessen, cursus omgaan met stress etc.)

Een kind inschrijven op de peuterspeelzaal of voorschool en deelname aan (voor)schoolse activiteiten wordt sterk aangemoedigd. Dat geldt ook voor activiteiten op het gebied van opvoedingsondersteuning zoals een themabijeenkomst of oudercursus. Enkele Spel aan Huis programma's organiseren zelf groepsbijeenkomsten.

2. Uitvoering

Materialen

Voor de uitvoering van de interventie zijn de volgende materialen/hulpmiddelen beschikbaar:

- Voor de informatieverstrekking aan verwijzers, c,q, ouders worden lokaal ontwikkelde folders gebruikt.
- Een handleiding die de onderbouwing en uitvoering van de interventie beschrijft, met de volgende ondersteunende werkmaterialen:
 - o criteria voor selectie en intake van de doelgroep
 - o format speelplan en speelsessie
 - o spelobservatieschema + uitleg
 - o overzicht spelbegeleidingstechnieken
 - o format voor interactie/interventie analyse.
- Een gestandaardiseerd evaluatieformulier voor ouders / SaH-begeleidster.
- Een landelijk coördinatiepunt annex website om de lokale implementatie en uitvoering te ondersteunen.
- Een basistraining van meerdere dagdelen voor SaH-begeleiders.
- Een tas spel materiaal van de speel-o-theek. Het spel materiaal wordt afgestemd op wat er al dan niet in een gezin aanwezig is en de voorgenomen spelactiviteit.

Locatie en type organisatie

Een speelsessie vindt altijd plaats bij het gezin thuis. In overleg met ouders wordt bepaald wat in huis de meest geschikte plek is voor een bepaalde activiteit. Daarnaast kan ook samen met ouders een buitenspel activiteit worden ondernomen.

Als met vluchtelingenkinderen wordt gewerkt kan de locatie ook een asielzoekerscentrum zijn of andere passende ruimte in de buurt.

Spel aan Huis wordt doorgaans aangeboden vanuit een lokale welzijnsorganisatie met taken op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie. Belangrijk is ook de samenwerking met een lokale speel-o-theek voor het aanleveren van spel materiaal.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

Spel aan Huis wordt uitgevoerd door derde of vierdejaars stagiaires van een (sociaal) pedagogische HBO opleiding of universitaire opleiding (ortho)pedagogiek. Lokale Spel aan Huis programma's hebben hierover afspraken gemaakt met onderwijsinstellingen in de regio.

Stagiaires verbinden zich voor een of twee dagen dag per week gedurende een schooljaar en begeleiden in die periode tenminste twee gezinnen. Voor een SaH-begeleidster zijn de volgende competenties belangrijk:

Gericht op het contact met kinderen:

- pedagogische vaardigheden in de omgang met jonge kinderen
- basiskennis van de ontwikkeling/opvoeding van jonge kinderen
- enige kennis hebben van spelvormen en spelontwikkeling
- affiniteit hebben met spel, zelf speels en creatief kunnen zijn
- bij voorkeur: praktische ervaring hebben in de omgang met jonge kinderen

Gericht op het contact met ouders/gezin:

- goede communicatieve vaardigheden
- culturele sensitiviteit: een open respectvolle houding naar gezinnen met uiteenlopende achtergronden
- in staat zijn om een vertrouwensrelatie met het gezin op te bouwen
- improvisatietalent en flexibiliteit in de omgang met gezinnen
- de eigen kracht van het gezin onderkennen en die kunnen versterken

Gericht op het eigen functioneren:

- zelfstandig kunnen werken
- integer en betrouwbaar zijn voor een kwetsbare doelgroep
- in staat zijn tot zelfreflectie
- problemen in de uitvoering kunnen omzetten in leerdoelen om aan te werken.

Bij de start zal een SaH-begeleidster nog niet volledig aan dit profiel kunnen beantwoorden, vooral waar het kennis van spel en spelbegeleidingstechnieken betreft. Om die reden is het bijwonen van een basistraining een voorwaarde voor de uitvoering van het programma. De basistraining wordt verzorgd door de lokale SaH-coördinator en omvat ten minste zes dagdelen. In de training komen de volgende onderdelen aan bod:

- Introductie Spel aan Huis (inleiding in de methodiek)
- Spelontwikkeling en spelbegeleidingstechnieken
- Spelobservatie en het opstellen van een speelplan
- Contacten met ouders
- Sociale kaart/voorzieningen in de wijk

Bij nieuw startende projecten wordt de basistraining verzorgd vanuit het landelijk coördinatiepunt Spel aan Huis, waarbij tegelijkertijd de lokale SaH-coördinator wordt ingewerkt op inhoud en opzet van de interventie en de basistraining. Naast de vaste inhoud wordt de basistraining lokaal vaak uitgebreid met modules gericht op specifieke thema's.

Profiel SaH-coördinator

De voor een coördinator noodzakelijke competenties liggen zowel op het organisatorische als op het pedagogische vlak. Het eerste houdt voorwaarden scheppende taken in m.b.t. de dagelijkse uitvoering, de aanmelding van gezinnen, werving en selectie van stagiaires, netwerkcontacten met verwijzers en opleidingen. De meer pedagogische taken betreffen de inhoudelijke ondersteuning van de uitvoering, de training en begeleiding van stagiaires, de kwaliteit van speelplannen, advisering rond pedagogische vraagstukken bij stagiaires of deelnemende gezinnen etc.

De SaH-coördinator is iemand met een afgeronde pedagogische of sociaal agogische HBO opleiding die beantwoordt aan het volgende profiel:

- Kennis van spel en spelbegeleiding
- Inzicht in relevante aspecten van de ontwikkeling en opvoeding van kinderen
- Bekend zijn met de achtergrond van de doelgroep
- Zelfstandig en slagvaardig kunnen opereren
- Schriftelijke vaardigheden op gebied van rapportage
- Organisatorische kwaliteiten
- Agogische en contactuele vaardigheden voor netwerkontwikkeling en samenwerking
- Oplossingsgerichte werkwijze, in staat tot 'trouble shooting'
- Inlevingsvermogen en flexibiliteit, een cultuur-sensitieve houding
- Ervaring in het begeleiden van uitvoerende medewerkers op pedagogisch handelen en persoonlijk functioneren

Kwaliteitsbewaking

Omdat met een jaarlijks wisselende groep stagiaires wordt gewerkt, is de SaH-coördinator de spil en het gezicht van het lokale programma. Deze persoon ziet toe op de voortgang in de begeleiding van gezinnen en waarborgt de kwaliteit van uitvoering. Het aantal beschikbare uren voor deze functie hangt samen met de omvang van het lokale programma. Soms wordt de coördinatie van meerdere preventieve programma's door eenzelfde professional gedaan.

De coördinator houdt toezicht op de instroom en participatie van gezinnen en de uitvoering van de interventie. Een belangrijke taak ligt verder in de werving, toerusting en begeleiding van de stagiaires teneinde een kwalitatief goede uitvoering te garanderen. Monitoring van de interventie gebeurt via de wekelijkse rapportages van de speelsessies die inzicht bieden in de voortgang.

Om de kwaliteit van de uitvoering te bewaken doet de SaH-coördinator een huisbezoek aan het begin van het begeleidingstraject (vaststellen speelplan), halverwege het traject (tussentijdse evaluatie) en nogmaals aan het eind van de rit (evaluatie en afronding).

De kwaliteit van Spel aan Huis wordt verder gewaarborgd door de beschikbaarheid van een methodiekhandleiding waarin de verschillende onderdelen van de interventie staan beschreven.

De verplichte training en daarop aansluitende intervisie en praktijkbegeleiding van stagiaires zijn eveneens bedoeld om de kwaliteit van de uitvoering te bevorderen. SaH-begeleidsters komen tweewekelijks bijeen voor groepsintervisie en/of overleg. Deze groepsbijeenkomsten worden gebruikt om extra onderwerpen te behandelen die relevant kunnen zijn voor een goede uitvoering van het programma, zoals opvoeden vanuit de islam, taalontwikkeling jonge kinderen, oplossingsgericht werken etc..

Behalve de training en intervisiebijeenkomsten heeft elke stagiaire tweewekelijks individuele praktijkbegeleiding van de SaH-coördinator. Deze is gericht op de uitvoering van het speelplan in het gezin en op het persoonlijke leerproces van de stagiaire. De sessieverslagen leveren daarvoor de belangrijkste gespreksstof. Deze wekelijkse rapportages geven een beeld van welke vorderingen worden gemaakt in de richting van de gestelde doelen en hoe het veranderingsproces in het gezin verloopt. Als ouders daarmee instemmen maken stagiaires filmpjes van spelsituaties met kinderen om die in de intervisie of praktijkbegeleiding te kunnen bespreken.

Het huisbezoek dat de SaH-coördinator halverwege het traject aflegt, is naast een tussentijdse evaluatie ook bedoeld om de stagiaire in het gezin aan het werk te zien en te beoordelen in welke mate zij beschikt over voor de interventie noodzakelijk houding en basisvaardigheden. Op sommige locaties wordt hierbij gebruik gemaakt van video-interactiebegeleiding.

De start van een landelijke Spel aan Huis coördinatoren-overleg heeft een belangrijke impuls gegeven aan het verbeteren van de kwaliteit van uitvoering. Tweemaal per jaar komen SaH-coördinatoren bijeen om kennis en ervaringen m.b.t. de uitvoering uit te wisselen; te leren van elkaars successen en nieuwe ontwikkelingen, zoals de groei van Spel aan Huis voor vluchtelingen kinderen, te bespreken. Hoewel er ruimte moet blijven voor lokale accentverschillen is de intentie om Spel aan Huis landelijk zichtbaarder te maken door te werken aan eenheid in de uitvoering van de methodiek en meer systematische monitoring op resultaten. Dit zijn belangrijke voorwaarden voor onderzoek naar de effectiviteit van Spel aan Huis in een later stadium. Het SaH-coördinatoren overleg wordt georganiseerd vanuit het landelijk coördinatiepunt Spel aan Huis.

Randvoorwaarden

Belangrijke randvoorwaarden voor de uitvoering van Spel aan Huis zijn:

- De interventie kan thuis worden uitgevoerd.
- Een goede samenwerkingsrelatie met ouders.
- Inbedding van Spel aan Huis in een lokale organisatie en beleid om structurele financiering en uitvoering te waarborgen.

- Een lokale coördinator met geormerkte uren voor Spel aan Huis (gemiddeld één uur per gezin per week).
- Monitoring op resultaten wat betreft bereik en kwaliteit van uitvoering.
- Een basistraining en aansluitend begeleiding voor stagiaires.
- Een goede bekendheid en stevige positie in het lokale netwerk van voorzieningen
- Goodwill bij sleutelfiguren uit diverse etnische gemeenschappen is eveneens een belangrijke voorwaarde om de doelgroep van Spel aan Huis te kunnen bereiken.
- Ondersteuning op implementatie vanuit het landelijk coördinatiepunt aan nieuw startende programma's.

Implementatie

Sinds de Stichting Preventief op Maat het eigenaarschap van Spel aan Huis heeft verworven, kan landelijk ondersteuning worden geboden bij de implementatie van het programma en is er meer aandacht voor de kwaliteit van uitvoering. Een en ander was mogelijk dankzij de steun van stichting Kinderpostzegels Nederland die het belangrijk vindt om dit type laagdrempelige programma's die ook direct aan kinderen ten goede komen, te stimuleren.

Met steun van SKN is een landelijk coördinatiepunt annex website Spel aan Huis (zie www.spelaanhuis.nl) ingericht dat het mogelijk maakt om belangstellende partijen van informatie te voorzien, consultatie te bieden bij de implementatie van Spel aan Huis in een gemeente en kan steun op maat worden geboden aan coördinatoren van startende programma's.

Op lokaal niveau is de SaH-coördinator verantwoordelijk voor de implementatie en uitvoering van het programma. Nieuwe initiatieven kunnen bij het opstarten van Spel aan Huis worden ondersteund door een ervaren SaH-coördinator die dit doet vanuit de landelijke ondersteuningsfunctie in de vorm van een aantal consultatieve gesprekken en een train-de-trainer begeleiding gericht op de basistraining voor toekomstige SaH-begeleidsters.

Kosten

SaH draait op gemeentelijke financiering binnen een lokale organisatie al dan niet in combinatie met ander ondersteuningsaanbod voor kinderen en ouders. Onderstaande urenberaming is gebaseerd op een stand-alone SaH-programma met zestien deelnemende gezinnen:

- De coördinatie/ondersteuning van zestien Spel aan Huis trajecten vergt gemiddeld 16 uur per week (één uur per gezin/ per week). In deze uren is opgenomen:
 - het onderhouden van contacten met het netwerk van verwijzers
 - het voeren van intake gesprekken met de gezinnen
 - het werven en selecteren van stagiaires
 - het toerusten van stagiaires (training/praktijkbegeleiding)
 - het onderhouden van contacten met opleidingsinstituten

- het monitoren van resultaten (jaarverslag, rapportages, evaluatieonderzoek)
- De functie van de coördinator Spel aan Huis is ingedeeld in schaal 8 cao jeugdzorg trede 8 met een salaris van € 2.782,- bij fulltime dienstverband.
- Een begeleidingstraject kost een stagiaire minimaal twee uur uitvoering en twee uur voorbereiding/verslaglegging per deelnemend gezin per week voor een periode van 20 weken.
- Een stagiaire kan gedurende haar stageperiode tenminste twee trajecten Spel aan Huis uitvoeren.

Kosten uitvoering

- Salariskosten SaH-coördinator schaal 8 cao jeugdzorg/parttime dienstverband	€ 22.500,-
- Vergoeding stagiaires (8 personen/2 trajecten)	€ 12.000,-
- Scholing en deskundigheidsbevordering	€ 1.500,-
- Licentie Spel aan Huis jaar	€ 1.000,- per
- Kosten moederbijeenkomsten/ activiteiten	€ 1.500,-
- Scholing/deskundigheidsbevordering	€ 1.500,-
- Spelmateriaal	€ 1.500,-
- Organisatiekosten	€ 5.000,-

Als de uitvoeringskosten van Spel aan Huis worden doorberekend in een kostenplaatje per kind, komt de uitvoering op een bedrag van tussen de 1500 en 2500 euro voor een traject van 20 weken. Dit kostenplaatje verschilt overigens per locatie omdat de overheadkosten nogal uiteenlopen bij de ene of andere organisatie.¹ Ook zijn er variaties in stagevergoedingen en kosten van activiteiten. Organiseert men bijvoorbeeld zelf moederbijeenkomsten of worden ouders verwezen naar groepsbijeenkomsten in de wijk.

¹ Zie ook inhoudelijke rapportage 2015 van VVE/Spel-Thuis in Leren@Breda.

3. Onderbouwing

Probleem

Spel aan Huis richt zich op belemmeringen in de (spel)ontwikkeling van kinderen al dan niet samenhangend met een gebrek aan stimulans in de opvoeding- en gezinsomgeving. Het gaat hierbij om gezinnen waarin kinderen weinig ruimte hebben om te spelen zowel in praktische als pedagogische zin en waarin ouders zich onvoldoende bewust zijn van het belang van spelen voor de ontwikkeling van kinderen en van de stimulerende rol die zij als opvoeders daarin kunnen vervullen.

Veelal betreft het kinderen/gezinnen die ook in aanmerking komen voor de zogenaamde 'gewichtregeling' van het onderwijskansenbeleid. Het Centraal Bureau voor de Statistiek becijferde dat het aantal achterstandsleerlingen in het schooljaar 2015-2016 134.000 leerlingen betrof, ofwel negen procent van het totaal aantal basisschoolleerlingen.

Voor gezinnen die onder de armoedegrens leven, kan het vanwege beperkte middelen en gebrek aan toekomstperspectief een grote opgave zijn om hun kinderen adequate steun en stimulans te bieden in hun groei naar volwassenheid. Er is geen geld voor speelgoed, clubs of uitstapjes met kinderen wat ouders het gevoel geeft dat zij hun kinderen te kort doen. De stress die chronisch geldgebrek en schulden met zich meebrengt, legt een constante druk op het gezin en kan er ook toe leiden dat ouders emotioneel en praktisch minder beschikbaar zijn voor kinderen (Lee & Bowen, 2006).

Op de website van het CBS staat vermeld dat 421 duizend minderjarige kinderen opgroeien in een huishouden met een laag inkomen, waarvan de meerderheid al vier jaar of langer in deze omstandigheden verkeert. Dit komt neer op twaalf procent van het totaal aantal minderjarige kinderen in Nederland en dit aantal stijgt.

De mate waarin ouders zich zorgen maken over de ontwikkeling van hun kinderen, biedt een indicatie van de ernst van de problematiek vanuit een andere invalshoek. In de peiling Jeugd en Gezondheid onder 0-12 jarigen in Nederland (Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld, 2005) heeft de helft van de ouders met opgroeiende kinderen zich het afgelopen jaar zorgen gemaakt over de ontwikkeling van hun kind waarbij tussen de één en vier procent ernstige zorgen meldde.

Een achterstand in spelontwikkeling en een opvoedingsomgeving die kinderen (meestal onbedoeld) weinig ruimte of stimulans biedt om te spelen, kan ertoe leiden dat kinderen een minder goede start in het leven maken, vaker sociaal-emotionele problemen hebben en minder goed zijn voorbereid op wat de school van hen verwacht in vergelijking met leeftijdsgenootjes die deze ondersteuning

als vanzelfsprekend in hun opvoeding meekrijgen (Playwales, 2003; Knudsen *et al.*, 2006).

Op korte termijn kan een gebrek aan spelmogelijkheden en boeiende activiteiten leiden tot verveling, uitmondend in lastig en aandacht vragend gedrag of tot passief en ongezond gedrag, bijvoorbeeld als kinderen veel tv kijken en weinig bewegen (Clarke & Kurtz-Costes, 1997). Een spelarme omgeving kan daarnaast een passieve leerstijl en een vertraagde ontwikkeling van belangrijke cognitieve vaardigheden met zich meebrengen of leiden tot sociale-emotionele problemen (Van Der Pol, 2005).

In een vanuit het Erasmus MC uitgevoerd promotieonderzoek kwam aan het licht dat kinderen die in hun eerste levensmaanden geen speelgoed hadden dat bij hun leeftijd paste, op zowel anderhalfjarige als op driejarige leeftijd meer emotionele- en gedragsproblemen vertoonden (Rijlaarsdam, 2014). Deze peuters waren "angstiger, meer teruggetrokken of somberder dan leeftijdsgenootjes die dergelijk spel materiaal als baby wel binnen handbereik hadden", aldus de promovenda. In dit onderzoek werd gebruik gemaakt van gegevens uit de Generation R studie, een longitudinaal onderzoek naar de groei, ontwikkeling en gezondheid van 10.000 kinderen in Rotterdam.

Als kinderen geen toegang hebben tot gevarieerde spelactiviteiten en betekenisvolle leerervaringen, kan dat al op jonge leeftijd leiden tot ontwikkelingsachterstanden die niet gemakkelijk in te lopen zijn (Shonkoff & Richter, 2013). Het kan ertoe leiden dat ze minder goed zijn voorbereid op wat de school van hen vraagt

Oorzaken

Verschillende oorzaken kunnen de (spel)ontwikkeling van kinderen belemmeren. Die kunnen met de aanleg van een kind te maken hebben zoals een temperamentvol karakter, gezondheidsproblemen of een specifieke beperking maar ook worden beïnvloed door ingrijpende gebeurtenissen of risicofactoren in de opvoedingssituatie en wijdere gezinsomgeving. Vaak betreft het een samenspel van factoren die elkaar wederzijds beïnvloeden.

De afwezigheid van gevarieerd spel materiaal, zowel binnen als buitenshuis weinig ruimte hebben om te spelen, een geringe betrokkenheid van primaire opvoeders bij de ontwikkeling van kinderen en het ontbreken van de positieve stimulans van volwassenen (ouders/leerkrachten) om te spelen, worden zowel door praktijkwerkers als onderzoekers in de voor- en vroegschoolse educatie vaak gesignaleerd als risicofactoren voor een optimale ontwikkeling van kinderen ((Desforges & Abouchaar, 2003, Lee & Bowen, 2006; Berkhout, 2012; Rijlaarsdam, 2014).

In de gezinsomgeving zijn het factoren als een laag inkomen en opleidingsniveau; financieel weinig armslag hebben om dingen met het gezin te kunnen ondernemen; psychische problemen of stress van ouders; de Nederlands

taal niet goed beheersen of zich uitgesloten voelen en geen aansluiting hebben met de Nederlandse samenleving; die een negatieve invloed kunnen hebben op de ontwikkeling van kinderen.

Een probleem dat hiermee samenhangt is dat bij ouders het gevoel kan overheersen dat zij geen invloed hebben op de loop van hun eigen leven noch op dat van hun kinderen. Ouderlijke opvattingen ('parental beliefs') over de invloed van ouders op de ontwikkeling van kinderen kunnen ertoe leiden dat ouders hun eigen aandeel daarin onderschatten en de kansen die er zijn om hun kinderen goed op weg te helpen, onbenut laten (Bornstein & Puttnick 2012). Dit mechanisme zie je vaker bij laagopgeleide gezinnen in moeilijke omstandigheden (Lareau, 2003). Voor kinderen heeft dit alles nadelige gevolgen omdat zij al op jonge leeftijd gedepriveerd zijn van betekenisvolle leerervaringen zowel binnen- als buitenhuis en opgroeien met een gebrek aan positieve verwachtingen en toekomstperspectief.

Aan te pakken factoren

Spel aan Huis richt zich op beïnvloeding van de volgende factoren:

- Daar waar sprake is van een spelarme omgeving en beperkte spelontwikkeling wordt deze risicofactor aangepakt door: kinderen nieuwe spelervaringen te laten opdoen en kennis te laten maken met gevarieerd spelmateriaal; door ouders in voorbeeldsituaties te laten zien wat spel met kinderen doet; ouders bij spelactiviteiten te betrekken; met hen te bekijken hoe zij thuis voor het kind ruimte kunnen scheppen om te spelen; ouders tips te geven over spelmateriaal dat past bij de leeftijd van het kind; en door activiteiten buitenshuis met ouders en kinderen te stimuleren die de ervaringswereld van kinderen verrijken. (doel 1)
- Een betrokken en positief ondersteunende houding van ouders is een belangrijke beschermende factor in de ontwikkeling van kinderen. Hieraan wordt gewerkt door ouders bewust te maken van de belangrijke rol die zij in de ontwikkeling van hun kind kunnen vervullen; door met ouders te praten over het effect van positieve gedragsbeïnvloeding en het belang van positieve aandacht voor de (spel)ontwikkeling en initiatieven van kinderen; door in concreet voorbeeldgedrag te demonstreren hoe je in alledaagse interacties het gedrag van kinderen kunt stimuleren en door positieve ouder-kind interacties te bekrachtigen. (doel 2)
Self-efficacy en veerkracht van ouder is eveneens een belangrijke beschermende factoren. Alledaagse interacties worden aangegrepen om ouderlijke opvattingen over de rol van ouders te beïnvloeden en het zelfbewustzijn en gevoel van competentie van ouders te versterken.
- Gezinsisolement en gevoelens van uitsluiting vormen een belangrijke risicofactor voor de ontwikkeling van kinderen. Isolement kan worden doorbroken door gezinnen thuis op te zoeken, een ondersteunend contact op te bouwen en interesse te tonen in de dagelijkse leefwereld van ouders en kinderen. Ouders worden tijdens een Spel aan Huis traject gestimuleerd om

drempels te overwinnen, hun netwerk uit te breiden en meer gebruik te maken van beschikbare hulpbronnen en voorzieningen (doel 3).

Verantwoording

Gezien de hoeveelheid tijd die kinderen thuis doorbrengen, heeft een interventie meer kans van slagen als deze wordt aangeboden in de thuissituatie (Sweet & Appelbaum 2004; Van Tuijl & Leseman, 2013). Voor- en vroegschoolse stimulering kan alleen effect sorteren als het lukt om ook positieve en blijvende veranderingen tot stand te brengen in de dagelijkse opvoedingsomgeving van kinderen (Blok, Fukkink, Gerhardt & Leseman, 2004).

De keus voor huisbezoeken als interventie-strategie is mede gebaseerd op internationaal onderzoek naar effectieve ondersteuning van gezinnen in risicovolle omstandigheden (Sweet & Appelbaum 2004; Kendrick *et al.*, 2000). Een home-based aanpak geldt als een van de werkzame factoren om een moeilijk bereikbare doelgroep ouders en kinderen te ondersteunen bij het opgroeien en opvoeden. Een interventie is kansrijker als de huisbezoeken een wekelijkse frequentie hebben en over een langere periode plaatsvinden. Een andere succesfactor is dat het steeds dezelfde persoon is die ouders bezoekt zodat een vertrouwensband kan ontstaan.

Goed kunnen spelen is behalve dat het kinderen plezier verschaft, ook van groot belang voor hun ontwikkeling (Goorhuis-Brouwer 2012, Berkhout 2012). Spelenderwijs worden belangrijke fysieke, cognitieve, emotionele en sociale vaardigheden geoefend (Bergen & Mauer, 2000; Singer, Golinkoff & Hirsh-Pasek, 2006). *In spelsituaties verwerken kinderen hun dagelijkse ervaringen*, leren ze hun gevoelens te uiten en oefenen zij met verschillende rollen (Berk, Mann & Ogan, 2006). Jonge kinderen ontwikkelen hun emotionele en sociale competenties in een dynamisch proces van interactie met hun ouders en de omgeving. Een rijke spelomgeving en een diversiteit aan spelvormen waarin het kind zich kan uitdrukken, bevordert een gezonde psychosociale ontwikkeling en vormt daarmee een beschermende factor in de ontwikkeling van kinderen (Rijlaarsdam, 2014).

In een empirisch onderzoek waarbij 45 drie- tot vijfjarige kinderen met ontwikkelingsproblemen (de klinische groep) werden vergeleken met een zelfde aantal kinderen en leeftijdsgroep zonder ontwikkelingsproblemen, bleek dat de spelvaardigheid ofwel de 'spelcompetentie' van jonge kinderen gebaat is bij gerichte hulp en stimulering. Kinderen met ontwikkelingsproblemen kunnen hetzelfde spelniveau bereiken als de groep 'gewone' kinderen mits ze bij hun spel worden begeleid en voorbeelden krijgen aangereikt van hoe je met verschillende spelmaterialen kunt spelen. De onderzoeker benadrukt het belang dat zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van bestaande hulpprogramma's op spelgebied en zo nodig nieuwe vormen worden ontwikkeld waarin rekening wordt gehouden met deze inzichten. Als doelstelling geldt daarbij het positief beïnvloeden, ook in

preventief opzicht, van de spelontwikkeling van kinderen en het terugdringen van beginnende sociaal-emotionele problematiek (Van der Pol 2005).

De voor- en vroegschoolse leeftijdsfase geldt als een sensitieve periode voor het zich ontwikkelende brein en de ontwikkeling van de zogeheten executieve functies die de basis leggen voor het leervermogen en het psychosociaal welbevinden van kinderen (Knudsen *et al.*, 2006). Deze functies ondersteunen de ontwikkeling van belangrijke schoolse vaardigheden zoals vooruit kunnen denken, het plannen of switchen van activiteiten en het taakgericht aan iets kunnen werken. Ze lijken een grotere impact te hebben op schoolsucces en de sociale aanpassing van kinderen op school dan gemeten intelligentie. Spel en vooral vrije spelsituaties en verbeeldend spel vormen een belangrijk oefenterrein voor de ontwikkeling van deze executieve functies (Leseman, 2012; Berk & Meyers, 2013) De in Spel aan Huis gekozen aanpak bouwt hier op voort met een op maat gemaakt speelplan, gevarieerde spelactiviteiten en de inzet van diverse spelbegeleidingstechnieken.

Spel aan Huis wil ouders bewust maken van de belangrijke bijdrage die zij kunnen leveren aan de ontwikkeling van hun kind ook als zij zelf niet veel opleiding hebben genoten. Een interventie met spel als aangrijpingspunt is een laagdrempelige en niet bedreigende aanpak die bovendien plezier en ontspanning brengt in gezinnen die met de nodige tegenslag te maken hebben. Spelsituaties bieden een unieke context om te oefenen met een positief ondersteunende en stimulerende opvoedstijl omdat de interactie tussen ouder en kind verschilt van die in andere situaties (Pettit, Brown, Mize & Lindsey, 1998) De relatie tussen ouders en kinderen is tijdens spelsituaties meer gelijkwaardig en ontspannen (Volling, McElwain, Notaro & Herrera, 2002; Harel & Scher, 2003).

Onderzoek naar de effecten van vroegkinderlijke stimulering benadrukken het belang van een responsieve opvoedstijl en sensitieve ouder-kind interacties als voedingsbodem voor het bevorderen van ontwikkelingskansen (Van Bakel & Riksen-Walraven, 2002; Smeekens, Riksen-Walraven & van Bakel 2008). Mogelijk is de wijze waarop ouders en kinderen met elkaar communiceren belangrijker dan het getrouw uitvoeren van educatieve opdrachten zoals in veel VVE-programma's het geval is. Beter is het om initiatieven van kinderen te volgen en hen door middel van vragen of hints uit te dagen om zelf oplossingen te bedenken voor situaties die zich voordoen (Siraj-Blatchford, 2009). Nederlands onderzoek naar programma's voor de voor- en vroegschoolse educatie bevestigt bovengenoemde inzichten (Lesemann, 2012). De spelbegeleidingstechnieken die binnen Spel aan Huis worden gebruikt zijn gericht op het stimuleren van dit type interacties.

Wat betreft het demonstreren en stimuleren van een responsieve interactiestijl wordt in de speelsessies gewerkt vanuit de volgende vier dimensies (Riksen-Walraven 1989):

1. Het bieden van emotionele ondersteuning
2. Respect voor de autonomie van het kind
3. Structuur bieden en grenzen stellen
4. Op het ontwikkelingsniveau van het kind afgestemde informatie en uitleg

Gericht op spelstimulering wordt gebruik gemaakt van de technieken *verwoorden, stimuleren en structureren* in combinatie met de VAT principes' (**V**olgen- **A**anpassen-**T**oevoegen) waarmee in het Canadese Hanen® programma goede resultaten worden geboekt (Manolson 1998).

De focus is om aan te sluiten bij de spel- en belevingswereld van het kind maar tegelijk ook nieuwe uitdagingen te bieden die de ontwikkeling van het kind een stapje verder brengen (scaffolding). De 'VAT principes bieden ook ouders een concreet handvat hoe zij de ontwikkeling van hun kind kunnen volgen en stimuleren.

Naast gerichte spelstimulering doen zich tijdens het spelen ook wel situaties voor waarbij de SaH-begeleidster het gedrag van kinderen moet reguleren of bijsturen. Bijvoorbeeld als er ruzie ontstaat tussen kinderen of met speelgoed wordt gegoid. In dit soort situaties worden vooral de pedagogische vaardigheden van een SaH-begeleidster aangesproken. Hierbij wordt onder andere gebruik gemaakt van de positieve opvoedstrategieën uit het Triple P programma (zie: Factsheet Spel aan Huis Tilburg) of de oudercursus Opvoeden & Zo, waarbij het overigens niet de bedoeling is dat de SaH-begeleidster de opvoedende taak van ouders overneemt.

Omdat de doelgroep van Spel aan Huis dikwijls gezinnen betreft met een laag opleidingsniveau en soms een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal, is het demonstreren van een responsieve interactiestijl (modeling) een aanpak die waarschijnlijk eerder tot de beoogde resultaten zal leiden dan groepsgewijze of schriftelijke instructie over hoe ouders thuis de ontwikkeling kunnen stimuleren.

Modeling geldt als een geschikte leermethode voor korte termijn leren. Het is een vorm van gedragsbeïnvloeding gebaseerd op de sociale leertheorie (Bandura, 1965 & 1977) die het belang van aanschouwelijk leren benadrukt met goede voorbeelden van het gewenste gedrag. Het effect van dit model-leren kan worden versterkt als de ouders zien dat het gedemonstreerde gedrag succesvol is. Bijvoorbeeld als ouders zien dat de aanpak van de SaH begeleidster een positief effect heeft op het gedrag van hun kind, dat hun kind langer speelt, plezier heeft, goed luistert of zichzelf even kan bezighouden. Om die reden is het ook belangrijk om samen met ouders op een spelactiviteit te reflecteren en hen te vragen wat hen daarbij is opgevallen. Daarover praten maakt ouders bewust van welke acties het gedrag van kinderen beïnvloeden. Een andere manier om het voorbeeldgedrag te versterken is dat ouders een bepaalde vaardigheid ook zelf onder begeleiding kunnen oefenen in een spelactiviteit met hun kind. Ook hierbij zal bekrachtiging het leereffect versterken bijvoorbeeld als het kind leuk meedoet en daarnaast de positieve waardering van de SaH- begeleidster op de

inzet van moeder. Modeling is effectiever naarmate het model (degene die de vaardigheid demonstreert) als gelijkwaardig en sympathiek overkomt (Rimm, Masters & John, 1974).

Modeling, gedragsoefening en bekrachtiging tezamen moeten ertoe leiden dat nieuw verworven gedrag ook buiten de oefensituaties wordt toegepast. Dit kan de SaH-begeleidster stimuleren door met de moeder te bespreken of zij een bepaalde aanpak ook buiten de spelsituatie zou kunnen toepassen en daar tips voor te geven.

Belangrijk is dat voorbeeldleren plaatsvindt in een veilige situatie waarin moeders zich gestimuleerd en gewaardeerd voelen. De inzet van een stagiaire die zelf ook in een positie verkeert dat zij dingen moet leren, kan daarin gunstig werken. Ouders zijn vaak nieuwsgierig naar wat studenten in hun opleiding hebben geleerd en hoe ze die kennis toepassen. De meewerkende gezinnen hebben ook stagiaires iets te bieden; namelijk een praktische leersituatie in een gezin waarbij opvoeden vaak vanuit een andere culturele achtergrond plaats vindt. Dat brengt in de interventie een element van wederkerigheid dat maakt dat ouders zich ook waardevol voelen voor de ander. Het zou interessant zijn om dit aspect van Spel aan Huis nader op z'n effect te onderzoeken.

Onderzoek laat zien dat sociale uitsluiting, gezinsisolement en het ontbreken van een steunend netwerk risicofactoren zijn voor een voor een gezonde ontwikkeling en sociale aanpassing van kinderen (Groenendaal & van Yperen, 1994) . Het opgenomen zijn in een sociaal verband, de informele steun van familie, vrienden en bekenden, en actief gebruik van hulpbronnen en voorzieningen gelden daartegenover als een beschermende factor die zijn waarde vooral in tijden van tegenslag doet gelden (Ince, van Yperen. & Valkesteijn, 2013). Voor de groep kwetsbare gezinnen waar Spel aan Huis zich op richt, is het versterken van deze beschermende factor een belangrijk aandachtspunt. Dat gebeurt met de volgende activiteiten: het wekelijks thuis bezoeken van soms zeer geïsoleerd levende gezinnen, het samen met ouders bezoeken van voorzieningen in de wijk, hen attenderen op beschikbare hulpbronnen, het organiseren van ontmoetingsactiviteiten met andere ouders of aanmoedigen van ouders om deel te nemen aan activiteiten op de school van hun kind. Er zijn weinig onderzoeksgegevens over wat effectieve interventies zijn om sociale steun te versterken (Bartelink & Verheijen, 2012).

Binnen Spel aan Huis biedt het directe persoonlijke contact en de nauwe samenwerking met ouders kansen om ouders in beweging te krijgen of over een drempel te helpen, ook al is het soms maar een kleine stap. Dit sluit aan bij het concept van de transactionele ontwikkeling met het idee van circulair verlopende veranderingsprocessen (Sameroff & Fiese, 2000). Kleine stapjes die op zichzelf misschien niet zo belangrijk lijken, kunnen weer andere veranderingen in gang zetten, die alles bij elkaar tot daadwerkelijk verbeteringen kunnen leiden in het leven van ouders en kinderen.

Omdat de doelgroep van Spel aan Huis gezinnen met een beperkte draagkracht betreft, kent het programma een flexibele opzet waarbij ouders bij aanvang niet te zwaar worden belast. Dit om de drempel tot deelname zo laag mogelijk te houden en een gevoel van falen en incompetentie te voorkomen. Vaak zijn het dit soort aspecten die kunnen leiden tot vroegtijdig afhaken of niet afronden van een programma (Katz, la Placa & Hunter, 2007). Ouders kunnen groeien van de meer passieve rol van toeschouwer naar de meer actieve rol van stimulerende ouder. Voor alles is het belangrijk dat Spel aan Huis momenten van gedeeld plezier oplevert waar kinderen en ouders wekelijks naar uitkijken. Positieve impulsen kunnen het startpunt vormen van een opgaande lijn voor kind en gezin. Spel aan Huis kan helpen om een eerste stap te zetten maar kan vanzelfsprekend maar een bescheiden bijdragen leveren aan de gestelde doelen. Om die reden is het belangrijk om actieve betrokkenheid van ouders bij de ontwikkeling van kinderen te blijven stimuleren in doorgaande activiteiten van andere voorzieningen in de wijk. Een belangrijk kernelement in Spel aan Huis is dan ook de nauwe samenwerking met andere lokale partners zowel op het gebied van voor- en vroegschoolse voorzieningen als in het sociale domein en preventief jeugdbeleid.

4. Onderzoek

Er heeft tot op heden geen systematisch en gekwalificeerd onderzoek plaats gevonden naar de uitvoering en effecten van het programma Spel aan Huis. Wel zijn er jaarverslagen of jaarrapportages en kleinschalige leeronderzoeken van betrokken stagiaires die enig licht werpen op de wijze van uitvoering en bereikte resultaten.

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

• Spel aan Huis - Monitor seizoen 2016/2017

Dit verslag biedt een overzicht van gegevens van negen spel aan Huis programma's die zijn aangesloten bij het landelijk coördinatiepunt Spel aan Huis dat wordt beheerd door de Stichting Preventief op Maat. Het is de eerste maal dat deze gegevens landelijk zijn gebundeld met het doel om de gepleegde inzet en bereikte resultaten meer zichtbaar te maken.

In het schooljaar hebben in totaal 395 kinderen / gezinnen een Spel aan Huis traject doorlopen. Kinderen in de voorschoolse leeftijd vormen de grootste groep maar het programma wordt ook geregeld ingezet voor kinderen in de basisschoolleeftijd.

De belangrijkste redenen om kinderen voor Spel aan Huis aan te melden zijn in onderstaande tabel geïdentificeerd:

Reden aanmelding Spel aan Huis	Aantal
Taal/spraak ontwikkeling	236
Spelachterstand, problemen met spelen	163
Ontwikkelingsproblemen kind	45
Opvoedonzekerheid/overbelaste ouder	39
Gedragsproblemen kind	22
Netwerkversterking	11

Het consultatiebureau van de jeugdgezondheidszorg speelt een centrale rol in de selectie van de doelgroep en de toeleiding naar Spel aan Huis.

Hoewel het item opleidingsniveau niet door alle Spel aan Huis locaties wordt geregistreerd laten de beschikbare cijfers zien dat laaggeschoolde ouders in de meerderheid zijn onder de deelnemende gezinnen. Specifiek voor Spel aan Huis is, dat het een diversiteit aan gezinnen bedient, zoals onderstaande tabel laat zien.

Achtergrond deelnemende gezinnen	Aantal
Autochtoon NL	39
Surinaams/Antilliaans	5
Marokkaans	44
Turks	69
Oost- Europa	30
Afrikaanse continent (uitgez. Marokko)	70
Midden-Oosten	44
Zuid en Oost- Azië	18
Gemengde relaties	16
Anders	18
Totaal	353

In het schooljaar 2016/2017 doorliepen 234 gezinnen een halfjaarlijks traject van minimaal 20 speelsessies en kregen 82 gezinnen een verlengd traject dat varieerde van 7 tot 12 maanden en in een enkel geval nog iets langer. Het merendeel van de deelnemende gezinnen heeft de interventie succesvol afgerond wat inhoudt dat de bij aanvang gestelde doelen voor het aangemelde kind/gezin grotendeels zijn behaald.

- **Onderzoekstraject Fontys Hogeschool**

Een interessante ontwikkeling is de start van een driejarig onderzoekstraject van het Centrum voor Pedagogische Innovatie (CPI) van de Fontys Hogeschool naar de werkzame factoren van VVE / Spel Thuis zoals het programma in de regio Breda wordt genoemd. Dit gebeurt vanuit de aanname dat bij een interventie gericht op beïnvloeding van de ontwikkeling van een kind zowel (het gebruik van) de methodiek als het professioneel handelen en de kwaliteit/competenties van de begeleiders die met de methodiek werken en de samenwerking met de ouders een belangrijke rol spelen. De centrale onderzoeksvraag van het traject luidt:

Op welke wijze draagt de rol van de ouder(s), spelbegeleidsters en ingezette methodiek bij aan de kwaliteit van de spelbegeleiding en de uitkomsten van VVE/ Spel Thuis van Surplus Welzijn in Breda?

Tot nu toe zijn dertien leeronderzoeken uitgevoerd, waarvan

- 2 gericht op effecten bij deelnemende ouders
- 7 gericht op de rol van de SaH-begeleidsters
- 4 gericht op de uitvoering van de methodiek

Vanzelfsprekend betreft het kleinschalige praktijkonderzoeken die onderling bovendien nogal van kwaliteit verschillen. Maar omdat studenten in hun praktijkonderzoek actuele kennis over de uitvoering van interventies, effectieve vormen van gedragsbeïnvloeding en onderzoeksmethoden moeten integreren, levert het soms toch interessante gegevens op die inzicht bieden in de uitvoering van Spel aan Huis. Ter illustratie is hierbij een samenvatting van een van deze onderzoeken opgenomen.

• **Verworven vaardigheden van ouders na VVE / Spel Thuis²**

Onderzoek naar de wijze waarop spelbegeleidsters bijdragen aan het creëren van een rijke speel- en leeromgeving binnen de gezinnen van project VVE- Spel Thuis.

HBO pedagogiek, Fontys Hogeschool Tilburg, 2015
Onderzoeker: Manon Rigter

Het onderzoek spitste zich toe op de vraag of ouders, na afronding van het programma, de daarin geleerde interactievaardigheden nog toepassen tijdens spel- en opvoedingssituaties en welke aspecten daaraan hebben bijgedragen. De focus ligt hierbij op de vier dimensies van responsieve interactie (Riksen-Walraven, 1989).

1. Het bieden van emotionele ondersteuning
2. Respect voor de autonomie van het kind
3. Structuur bieden en grenzen stellen
4. Informatie en uitleg geven, benoemen wat je doet

Onderzoeksopzet:

Het betreft een kwalitatief onderzoek met het doel om meer inzicht te krijgen in de ervaringen van ouders. Als onderzoeksmethode is gekozen voor half gestandaardiseerd en mondeling af te nemen interview (met audio-opname) bij ouders thuis door twee studenten die niet de spelbegeleidster van het gezin waren. De tijd tussen de afronding van het speltraject en het interview bedraagt 1,5 maand tot 2,5 maand.

De onderzoeksgroep bestond uit zes gezinnen/ouders die het traject Spel Thuis (20 spelbezoeken) hebben afgesloten te weten: een Armeense vader, een Turkse moeder, twee Marokkaanse moeders, een Braziliaanse en een Somalische moeder. Laatgenoemde spreekt minder goed Nederlands, waarbij tijdens het interview wordt getolkt door haar 15-jarige zoon. Er is bewust gekozen voor

² Zo heet Spel aan Huis in de regio Breda.

ouders met verschillende achtergronden zodat de onderzoeksgroep een goede afspiegeling is van de populatie van VVE/Spel Thuis.

Resultaten:

Uit het onderzoek blijkt dat de geïnterviewde ouders de interactievaardigheden waarmee zij tijdens de spelbezoeken hebben kennism gemaakt, na de afronding van het programma nog toepassen. Het gaat dan om gedragingen als complimenten geven, een kind keuzemogelijkheden bieden, het spel structureren, regels stellen/consequent zijn, dingen benoemen en uitleg geven. De vaardigheden structuur bieden, regels en grenzen stellen en uitleg geven aan het kind worden hierbij het meeste door ouders genoemd. Daarnaast noemen ouders ook andere gedragingen dan de vier eerder genoemde dimensies zoals oogcontact maken als zij met hun kind praten en speelgoed aanbieden dat past bij de interesses van het kind..

In de interviews valt ten eerste op dat ouders bepaalde vaardigheden nog toepassen in spelsituaties met hun kind en ten tweede dat zij daarbij nadenken over wat ze hebben geleerd. Daarnaast zijn er ook ouders die de verworven vaardigheden zeggen toe te passen in alledaagse interacties die niet aan spelen zijn gerelateerd. Hierbij lijkt dus sprake te zijn van een transfer van vaardigheden naar andere situaties.

Het opbouwen van een vertrouwensband en goede samenwerkingsrelatie met ouders blijkt een belangrijke voorwaarde te zijn voor de overdracht van interactievaardigheden. Het voorbeeldgedrag van de spelbegeleidster tijdens de spelbezoeken wordt door ouders als stimulerend ervaren bij het aanleren van nieuwe vaardigheden. Het werkt nog effectiever als ouders de kans krijgen om de vaardigheden zelf te oefenen in aanwezigheid van de begeleidster. Dit aspect zou in de begeleiding nog beter uit de verf kunnen komen.

De conclusie van de onderzoekers is dat de ouders na afronding van het Spel Thuis traject de gedemonstreerde interactievaardigheden nog toepassen in spelsituaties maar ook daarbuiten. Voor meerdere ouders geldt dat zij een transfer van vaardigheden kunnen maken naar andere alledaagse situaties. Terugdenken aan hoe de spelbegeleidster dingen deed, speelt hierbij een belangrijke rol. Wat tijdens de interviews opviel is dat ouders al snel blij zijn met de spelbegeleidster of de wekelijkse spelbezoeken als zij zien dat die persoon goed met hun kind kan opschieten en het kind bovendien plezier beleeft aan de spelbezoeken. Dit is voor ouders een motiverende factor om met de spelbezoeken door te gaan.

- **Onderzoek Spel aan huis/Samenspel³**

Onderzoek naar de effecten van het programma Spel aan Huis/Samenspel. Opleiding Orthopedagogiek/ Wetenschapswinkel Rijksuniversiteit Groningen. 1989.

Onderzoeker: L. Altenburg

Dit betreft een beschrijvend onderzoek naar de resultaten en ervaringen van kinderen/ moeders die aan Spel aan huis/Samenspel hebben meegedaan in de gemeente Achtkarspel die tot een van de armste gemeenten van ons land behoort. De interventie werd ingezet als preventief programma voor de jongste leeftijdsgroep (1,5 tot 4 jaar) waarvan de ouders maximaal lager of voorbereidend beroepsonderwijs hebben genoten. Gezinnen konden zichzelf aanmelden of werden daartoe aangemeld. Selectie van gezinnen vond plaats in een netwerk waarin zitting hadden; twee directeurs van lokale basisscholen, een verpleegkundige Ouder- en Kindzorg, een pedagogische medewerker en de lokale projectcoördinator Spel aan Huis.

De interventie in dit onderzoek omvatte wekelijkse huisbezoeken van een buurtmoeder en/of pedagogisch medewerkster gedurende een schoolseizoen. Tijdens het huisbezoek werd door deze (para)professionals 30 tot 45 minuten met het kind gespeeld in aanwezigheid van de moeder. Moeder en kind kregen elke week een nieuwe spelactiviteit aangeboden die eerst gezamenlijk werd geoefend. Een blad met instructies stimuleerde de moeders om het spel in de week tussen de huisbezoeken zelf met kind te oefenen.

Opzet onderzoek:

De onderzoeksgroep betrof 23 gezinnen met gezamenlijk 25 kinderen van 1,5 tot 5 jaar die in de periode 1995-1997 aan het programma hebben meegedaan. De ouders hadden allemaal een Nederlandse achtergrond en een laag tot middelbaar opleidingsniveau.

De aan het onderzoek deelnemende moeders vulden een vragenlijst in waarin items waren opgenomen m.b.t. ontwikkelingsstimulering, opvoedingsondersteuning, doorbreken van maatschappelijk isolement en de begeleiding van de buurtmoeder/pedagogisch medewerkster.

Resultaten:

Uit de resultaten kon met betrekking tot de spel-, sociale en de taalontwikkeling van kinderen worden geconcludeerd dat het project een positief effect heeft gehad op de spelontwikkeling van negen van de 24 kinderen, op de sociale ontwikkeling bij 13 van de 24 kinderen en op de taalontwikkeling bij 13 van de 24 kinderen. Als zich op een bepaald ontwikkelingsgebied een vooruitgang voordeed, was dat ook dikwijls het geval bij de andere twee ontwikkelingsgebieden.

³ Naam van de interventie in Groningen

Met betrekking tot de opvoedingsondersteuning kon op basis van de antwoorden worden geconcludeerd dat 11 moeders door het project beter in staat zijn de ontwikkeling van hun kind te stimuleren. Wat betreft het doorbreken van maatschappelijk isolement werd slechts een beperkt effect geconstateerd. Slechts drie gezinnen zijn lid geworden van de bibliotheek en drie gezinnen hebben zich aangemeld bij de peuterspeelzaal. Wel hebben 11 moeders deelgenomen aan de groepsbijeenkomsten en ervaringen uitgewisseld met andere moeders.

De eindconclusie is dat bij een aantal gezinnen een positieve ontwikkeling is te constateren als gevolg van deelname aan Spel aan Huis/Samenspel. Niet goed duidelijk is geworden wat precies tot een bepaalde ontwikkeling heeft geleid, hoeveel spelbezoeken er concreet zijn afgelegd en of de moeders iets deden met de suggesties op het werkblad. Een van de aanbevelingen is dan ook om een logboek bij te houden van de spelbezoeken evenals het meer systematisch evalueren met de moeder.

De lengte van de vragenlijst (64 items) was een probleem om deze afgenomen te krijgen ondanks het feit dat moeders de lijst niet zelf hoefden in te vullen. Het feit dat de pedagogisch medewerker of buurtmoeder de lijst invulde, kan in bepaalde situaties ook tot sociaal wenselijke antwoorden hebben geleid.

Nb. Hoewel de interventie de naam Spel aan Huis draagt en vergelijkbare doelen nastreeft, is de opzet niet geheel vergelijkbaar met de in deze aanvraag beschreven interventie. In het onderzoek wordt gewerkt met betaalde buurtmoeders of pedagogisch medewerkers van een kinderopvang voorziening. Dit zijn lager opgeleide (para)professionals dan HBO- of universitair geschoolde stagiaires die bovendien een opleiding volgen die meer gericht is op de uitvoering van werkzaamheden. De spelactiviteit was in dit onderzoek bovendien min of meer gestandaardiseerd (elk gezin kreeg dezelfde activiteit aangeboden). Daarnaast betrof het een startend project dat langzaam op gang kwam waardoor de aanmeldingscriteria niet al te strak werden gehanteerd. Aan de andere kant geeft het onderzoek wel een indicatie welke effecten verwacht kunnen worden van spelstimulering in laagopgeleide gezinnen en wordt ook bij de huidige Spel aan Huis programma's dikwijls de duur van het schooljaar aangehouden.

5. Samenvatting Werkzame elementen

De belangrijkste werkzame elementen van Spel aan Huis zijn:

- huisbezoek als laagdrempelige aanpak om geïsoleerde gezinnen te bereiken,
- spel als positieve en niet bedreigende invalshoek voor ouders,
- beïnvloeding van de kinderlijke ontwikkeling in de voor- en vroegschoolse leeftijd,
- de voorbeeldfunctie en modelgedrag van de speelster,
- wederkerigheid in de relatie stagiaire-ouders,
- de geringe belasting voor deelnemende gezinnen,
- een cultuursensitieve benaderingswijze,
- een flexibele aanpak die afstemt op de behoeften en draagkracht van ouders (bijv. op maat gemaakt speelplan, participatie van ouders geleidelijk opbouwen, programma kan indien nodig met een half jaar worden verlengd),
- nauwe samenwerking met andere voorschoolse voorzieningen in de wijk.

6. Aangehaalde literatuur

Altenburg, L. (1998) *Spel aan Huis/Samenspel*. Opleiding Orthopedagogiek/Wetenschapswinkel voor onderwijs, Rijksuniversiteit Groningen.

Bakel, van H.J.A. & Riksen-Walraven, J.M.A. (2002). Parenting and development of one-year-olds: Links with parental, contextual, and child characteristics. *Child Development*, 73(1), 256-273.

Bandura A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(6), 589-595.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Bartelink, C. & Verheijen, E. (2012). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. http://Download-NJi/Wat-werkt-publicatie/Watwerkt_Sociaalnetwerkversterken.pdf

Bergen, D. & Mauer, D. (2000). Symbolic play, phonological awareness, and literacy skills at three age levels. In: Roskos, K.A., Christie, J.F., eds. *Play and Literacy in Early Childhood: Research from Multiple Perspectives*. New York, NY: L. Erlbaum; 45-62.

Berk, L. E., Mann, T.D., & Ogan, A.T. (2006). Make-Believe play: Wellspring for development of self-regulation. In D. Singer, R.M. Golinkoff, & Hirsh-Pasek (Eds.), *Play = Learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth*. New York, NY: Oxford University Press.

Berk, L. E., Meyers, A.B. (2013) The Role of Make Believe Play in the Development of Executive Function Status of Research and Future Directions. *American Journal of Play*. September 2013, Vol. 6 Issue 1, p 98 -110

Berkhout, L (2012). *Play and Psycho-social health of boys and girls aged four to six*. Academisch Proefschrift, Faculteit medische wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

Blok, H., Fukkink, R., Gerhardt, E, & Leseman, P. (2003). *The relevance of delivery mode and other programmed characteristics for the effectiveness of early childhood intervention with disadvantaged children*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Bornstein, M.H., & Putnick, D.L. (2012). Cognitive and Socioemotional Caregiving in Developing Countries. *Child Development* 83: 43-61.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (2002). Preparing a world for the infant in the twenty-first century: the research challenge. In J. Gomes-Pedro, J.K. Nugent, J.G. Young & T.B. Brazelton (Eds.), *The infant and family in the twenty-first century* (pp. 45-52). New York: Brunner-Routledge.

Brown, P.S., Sutherby, J.A., Therrell, J.A., and Thornton, C.D. (2001) Play is essential for brain development'. *International Play Equipment*. Manufacturers Association News: Austin, Texas

Clarke, A.T. & Kurtz-Costes, B. (1997) Television Viewing, Educational Quality of the Home Environment, and School Readiness. *Journal of Educational Research*. pp 279-285

CBS (2016) *Leerlingen in het (speciaal) basisonderwijs; achterstand, herkomst, woonregio*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Desforges, C., & Abouchaar, A. (2003). *The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievements and adjustment: A literature review*. London: Department for education skills.

Factsheet Jaarverslag Spel aan Huis 2014. Tilburg: Contour de Twern.

Goorhuis-Brouwer, S. (2012). *Spelonderwijs. Ontwikkeling en opvoeding van het jonge kind*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Groenendaal, J.H.A. & van Yperen, T.A. (1994). Beschermende en bedreigende factoren. In: J. Rispens, P.P. Goudena & J.J.M. Groenendaal (red.). *Preventie van psychosociale problemen bij kinderen en jeugdigen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum

Harel, J., & Scher, A. (2003). Insufficient responsiveness in ambivalent mother-infant relationships: Contextual and affective aspects. *Infant Behavior and Development*, 26, 371-383.

Hart, B.M., & Risley, T.R. (1995), *Meaningful differences in the everyday experience of young American children*. Baltimore: Paul H. Brooks.

Ince, D., van Yperen, T. & Valkesteijn, M. (2013). *Top tien positieve ontwikkeling jeugd. Beschermende factoren in opvoeden en opgroeien*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

JSO (2016) *Jaarverslag 2015 Spel aan Huis Gouda*.

Katz, I., La Placa, V., & Hunter, S. (2007). *Barriers to inclusion and successful engagement of parents in mainstream services*. Water End, York: Joseph Rowntree Foundation. Retrieved 17 March 2008.

Kendrick, D., Elkan, R., Hewitt, M., Dewey, M., Blair, M., Robinson, J. *et al.* (2000). Does home visiting improve parenting and the quality of the home environment? A systematic review and meta-analysis. *Archives of Disease in Childhood* 82(6): 443–51.

Knudsen, E. I., Heckman, J. J., Cameron, J. L., and Shonkoff, J. P. (2006). Economic, neurobiological, and behavioral perspectives on building America's future workforce. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 103, 10155–10162.

Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods: Race, class, and family life*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.

Lee, J.S. & Bowen, N. K.(2006). Parent Involvement, Cultural Capital, and the Achievement Gap Among Elementary School Children. *American Educational Research Journal*, 43(2), 193-218

Leren@Breda (2016). *Inhoudelijke verantwoording VVE- Spel Thuis en Dreumes-Spel Thuis*. Periode januari t/m december 2015.

Leseman, P.P.M., Sijssling, F.F., Jap-a-Joe, S.R., & Sahin, S. (1995). Gezinsdeterminanten van de cognitieve ontwikkeling van Nederlandse, Surinaamse en Turkse kleuters van 4-5 jaar. *Pedagogische Studiën*, 72, 186-205.

Leseman, P. (2012). Preschool learning-related skills (E. Melhuish, topic editor) In R.E. Tremblay, M. Boivin & R. Peters (Eds.), *Encyclopedia on Early Childhood Development* (pp. 1-8). Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development. Online publication, available at: <http://www.child-encyclopedia.com/documents/LesemanANGxp1.pdf>.

Manolson, A., Ward,B.(1998). *Jjj bent belangrijk voor de ontwikkeling van je kind*. Werkboek voor ouders. Amsterdam: SWP. Zie ook: It Takes Two to Talk® op research summaries for professionals. <http://www.hanen.org/Helpful-Info/Research.aspx>

Pels, T. (1991). *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal: opvoeden en leren in het gezin en op school*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.

Okma, K.,van Bommel, M. & Berns, J. (2011) *Opvoeden en opgroeien in beeld*. Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht.

Pettit, G.S., Brown, E. G., Mize, J., & Lindsey, E. (1998). Mothers' and fathers' socializing behaviors in three contexts: Links with children's peer competence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 44, 173–193.

Playwales (2003). *Play Deprivation – facts and interpretations*. Zie: www.playwales.org.uk

Pol, P.J. van der (2005). Kracht en macht van spel en verbeelding. [Force and power of play and imagination] Academisch proefschrift. Universiteit van Leiden.

Rigter, M. (2015) *Verworven vaardigheden van ouders na VVE / Spel Thuis*. Tilburg Fontys Hogeschool Pedagogiek.

Riksen-Walraven. J.M.A.(1989) *Inspelen op baby's en peuters. Ontwikkelingsspelletjes*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Rimm, D. C.& Masters, J. C.(1974) . *Behavior therapy: Techniques and empirical findings*. Oxford, England: Academic Press. xvi 513 pp.

Rubio-Codina, M., Attanasio, O., Meghir, C., Varela, N. & Grantham-McGregor, S. (2013). *The Socio-economic Gradient of Child Development: Cross-sectional evidence from children 6–42 months in Bogotá*. London: Mimeo Institute for Fiscal Studies.

Rijlaarsdam, J. (2014). Social Disadvantage and Child Emotional and Behavioral Problems: At HOME in the Netherlands. Academisch Proefschrift, Rotterdam: Erasmus universiteit.

Sameroff A.J,& Fiese, B.H. (2000) Transactional regulation: The developmental ecology of early intervention. In: Shonkoff J.P, Meisels S.J, eds. *Handbook of early childhood intervention*. 2. New York: Cambridge University Press; pp. 135–159.

SCP/CBS (2014). *Armoede signalement december 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau | Centraal Bureau voor de Statistiek.

Shonkoff, J.P. & Richter, L. (2013). The powerful reach of childdevelopment: a science-based foundation for sound investment. In: Britto, P.R., Engle, P.& Super, C. (eds) *Handbook of Early Childhood Development Research and its Impact on Global Policy*. New York: Oxford University Press.

Singer, D.G., Golinkoff, R.M., Hirsh-Pasek K, eds.(2006) Play = Learning: How Play Motivates and Enhances Children's Cognitive and Social-Emotional Growth. New York: Oxford University Press.

Siraj-Blatchford, I. & Siraj-Blatchford, J. (2009). *Improving children's attainment through a better quality of family-based support for early learning*. London: Institute of Education, University of London.

Smeekens, S., Riksen-Walraven, J. M. A., & Van Bakel, H. J. A. (2008). Profiles of development and adjustment in preschoolers as related to the quality of the parent-child interaction. *Journal of Research in Personality*.

Stichting Preventief op Maat (2017). Spel aan Huis - Monitor seizoen 2016/2017.

Sweet, M. & Appelbaum, M. (2004) 'Is home visiting an effective strategy? A meta-analytic review of home visiting programs for families with young children', Child Development, vol 75, no 5, pp 1435-1456.

Tuijl, C. van, & Leseman, P.P.M.(2013). School or home? Where early education of young immigrant children works best. In E.L. Grigorenko (Ed.), *Handbook of US immigration and education* (pp. 207-234). New York: Springer.

Vermeer, E.A.A. (1972). *Spel en spelpedagogische problemen*. Utrecht: Erven J. Bijleveld

Volling, B.L., McElwain, N.L., Notaro, P.C., & Herrera, C. (2002). Parents' emotional availability and infant emotional competence: Predictors of parent-infant attachment and emerging self-regulation. *Journal of Family Psychology, 16*, 447-465.

Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S., & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en cultureel planbureau (SCP) en Leiden: TNO Kwaliteit van leven.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

